

1944, 20. listopad. Hnúšťa. — Oběžník ilegálního okresního národního výboru¹ ilegálním místním národním výborům o nutnosti zajistit zásoby potravin, aby se nedostaly do rukou okupantů.

Z rozhodnutia ONV nariaďujeme Vám, aby ste sa postarali o shromaždenie a ukrytie potravín, ako: obilia, múky, strukovín, zemiakov a iných poľnohospodárskych plodín, tak, aby sa tieto nedostali do rúk Nemcov. Podobne sa treba postarať o bezpečne uskladnenie masti a mäsa. Masť sa môže zakopať v smaltovaných nádobách do zeme. Mäso má byť konzervované v soli a uskladnené v sudoch. Kde by sa týmto spôsobom nedalo mäso uložiť, má byť vyudené.

Zaistenosť zásob treba previesť nasledovne: Najlepšie by bolo, keď by zaistené zásoby ostali pri každom majiteľovi, ktorý by sa postaral a bol by zodpovedný, aby sa nedostali do rúk nepriateľa.

Povinnosťou predsedov NV je vyhotovenie výkazov druhu a množstva zaistených potravín, ako aj mien tých, ktorí tomuto nariadeniu vyhovelí a prispeli k oslobodzovacej akcii za slobodu slovenského národa. Po úspešnom skončení nášho boja, podporovatelia budú nielen peňažite odmenení, ale ich mená budú zaznačené medzi tými, ktorí sa zaslúžili o tento boj.

Dôvody rozhodnutia: Upozorňujeme predsedov MNV a cestou týchto obyvateľstvo jednotlivých obcí, že Nemci pri ústupe ničia majetky a rabujú potraviny a čo nemôžu vziať, spália. Tiež upozorňujeme, aby sa nikto nespoliehal na momentálne doterajšie priateľstvo Nemcov a ich slušné chovanie voči civilnému obyvateľstvu, lebo podľa získaných našich správ, skutočnosť je celkom iná. Pri ústupe regulérnej nemeckej armády ustupuje ako posledná zaistovacia jednotka oddiel SS-manov, ktorého úkolom je vyrabovať, spáliť, vraždiť, prípadne odvliečť civilné obyvateľstvo so sebou. *Na toto dôrazne upozorňujeme predsedov NV a oni sa postarajú, aby o tom bola dôkladne poučená naša verejnosť.*

Apelujeme na všetkých statočných Slovákov, aby s vypätím všetkých síl pričínili sa o presné prevedenie týchto životu dôležitých pokynov, lebo ináč by mohlo dôjsť po ústupe Nemcov k hladu a úplnej katastrofe nášho národa.

Nemôžeme sa spoliehať, že po vyhnaní Nemcov z našej vlasti bude ihneď postarané o zásobovanie obyvateľstva potravinami, lebo všetky komunikačné cesty budú zničené a doprava nemožná. Ak sa nepostaráme sami o seba, na druhých sa spoliehať nemôžeme.

Zaistenie prevedte ihneď po doručení tohto obežníka a zprávu a soznamy o zásobách zpracujte tak, aby ich mohli naše spojky prevziať do 1. dec. 1944.

Veríme, (že) túto úlohu predsedovia NV splnia presne a tak, aby sa nepriateľ o tom nezdozvedel, lebo podľa toho budeme posudzovať a odmieňať politickú spoľahlivosť toho-ktorého predsedu.

Okresný Národný výbor v Hnúšti.

AÚD KSS Bratislava, čís. príř. 5046/53. Cykl.

1944. 25. listopad. Moskva. — Ze záznamu dr. P. Drtiny o rozhovoru představitelů KSČ a velvyslance Zd. Fierlingera s pracovníky čs. vládní delegace o Slovenském národním povstání.¹

Poslanec Gottwald a Kopecký nejdříve chtěli od nás slyšet, jak se díváme na celé povstání slovenské, na Národní radu, na vojenskou pomoc Sovětů a co chceme a co budeme o tom všem

¹ Hnúštský ONV ustoupil 21. října 1944 se skupinou ozbrojených partyzánů do hor, odkud řídil činnost ilegálních MNV (AÚD KSS Bratislava, čís. příř. 5055, zpráva o činnosti ONV v Hnúšti — vrchy).

¹ Zápis podle heslovitých poznámek vyhotovil dr. P. Drtina dodatečně v Londýně dne 11. 12. 1944. Rozhovoru se zúčastnili Kl. Gottwald, V. Kopecký, Zd. Fierlinger, Fr. Uhlíř, dr. P. Drtina a inž. Klučka.

referovat v Londýně. Střídavě jsme s kolegou Uhlířem líčili naše zkušenosti a odpovídali na kladené otázky. Posl. Kopecký si pořizoval zápis.

Řekli jsme, že snad vědí, jak se vyvíjel pobyt vládní delegace v Banské Bystrici a její styk s Národní radou. Zdůraznil jsem jim zejména, jak bezprostředně před odjezdem z Banské Bystrice při společné poradě, které se vedle Němce, gen. Nižborského a mne zúčastnili poslanci Šmidke a Šverma, Dr. Husák a Dr. Lettrich, spontánně Šmidke i Husák a ovšem i Dr. Lettrich prohlásili, že konstatují, že postup vládního delegáta velmi přispěl ke konsolidaci poměrů na osvobozeném území, že odstranil mnoho nedůvěry a pochybností a že tak Národní radě v jejím těžkém úkolu vydatně prospěl. Líčili jsme jim, jak náš styk s N. R. probíhal bez konfliktů, nezatajujíc ovšem, že některé otázky, týkající se správy osvobozeného území zůstaly nevyřešeny. Na to nám všichni společně řekli, že přece o tom došlo mezi N. R. a min. Němcem k dohodě ze dne 16. října a Fierlinger nám ukázal záznam presidenta republiky o hovorech s delegací N. R. v Londýně, kde se výslovně mluví o dohodě mezi N. R. a min. Němcem ze dne 16. října.² Oba jsme na to projevili překvapení, že se mluví o dohodě ze 16. října a já jsem konstatoval, jak se věci ve skutečnosti měly. Popsal jsem jim, jak dne 16. října na žádost min. Němce došlo k jeho společnému rozhovoru s oběma předsedy N. R. Dr. Šrobárem a Šmidkem, jemuž jsem já byl přítomen a jak potom, téhož dne odpoledne, předsednictvo N. R. zaujalo stanovisko k otázce správy území osvobozeného Rudou armádou a jak toto stanovisko N. R. sdělila sama do Londýna.³ Min. Němec i celá delegace považovali sice toto stanovisko N. R. za možnou basi příští úpravy a dalšího jednání, ale k nějaké perfektní dohodě o tom nedošlo. Alespoň my jsme tomu tak nerozuměli.

Dále se hovořilo o sovětské vojenské pomoci slovenskému povstání. Střídavě s Uhlířem jsme jim líčili naše zkušenosti z Kroščenka,⁴ osobní zkušenosti z přeletu přes německou frontu a z přistání na letišti „Tři Duby“, líčili jsme jim obtíže při přeletu tří horských pásem Karpat, Nízkých Tater a Slovenského Středohoří, atmosferické obtíže a zejména obavy z námrazu, vylíčili jsme jim s velkým uznáním speciální těžkosti celé operace sovětského letectva, při níž během noci musilo přistát za velmi primitivních technických podmínek na letišti na „Třech Dubech“ na čtyřicet i více Douglasů a stejný počet jich opět odstartovat, poukázali jsme na ztráty, které při tom sovětské letectvo utrpělo atd. Gottwald i Kopecký pak chtěli od nás mít výslovně konstatováno, že tedy máme za to, že sovětská vojenská pomoc Slovensku byla vydatná a že příčinou selhání povstání není nedostatek této pomoci. To jsme oba potvrdili, protože je to skutečně naše přesvědčení, jak jsme situaci na místě viděli. Řekli jsme také, že za hlavní příčinu neúspěchu považujeme selhání dvou slovenských divisí na východním Slovensku na počátku povstání, dále nedostatek bojovnosti nejen částí slovenské armády, nýbrž i některých oddílů partizánských, nedostatek bojovného ducha na osvobozeném území vůbec, neschopnost mnohých důstojníků a často se projevující zbabělost před nepřítelem.⁵ Na Slovensku jistě bylo mnoho — jak Slováci říkají — „oduševnění“ na počátku povstání, ale většina lidí si to představovala velmi snadné, tak něco jako 28. říjen 1918.⁶ Když se ukázalo, že jde o těžký a smrtelný boj, projevilo se mnoho zejména psychologických nedostatků. Gottwald i Kopecký s tímto obrazem situace projevovali souhlas, doplňovali jej během rozhovoru sami svými informacemi, kritisovali zejména vojenské činitele na Slovensku, ale kritisovali i politické poměry v Banské Bystrici, zejména rozsáhlé zařizování „poverenictev“, představy bansko-bystrických politiků, že budou celý byrokratický aparát přenášet

² Viz Zd. Fierlinger — Ve službách ČSR, II. díl, str. 410—418.

³ Viz dokumenty čís. 82 a 87.

⁴ Kroščenko, správně Krościenko (Nižne a Wyžne), malá polská obec (resp. dvě osady) nedaleko Krosna, ležící na podzim r. 1944 v týlu IV. Ukrajinského frontu. Krościenko bylo v září a na počátku října 1944 místem soustředění II. čs. paradesantní brigády v době jejího postupného odesílání na území povstaleckého Slovenska. V Krościenku ztrávila dva týdny též Němcova vládní delegace, neboť pro nepříznivé počasí mohla být dopravena do B. Bystrice až 7. 10. 1944.

⁵ Tyto vážné nedostatky armády, které konstatovala v několika plenárních zasedáních i povstalecká Sloven-

ská národní rada (např. 14. 9. 1944, kdy byla v diskusi nadhozena otázka neschopnosti event. zbabělosti části důstojnického a velitelského sboru armády zejména při vyklizení Lipt. Mikuláše a Ružomberka, viz ASNR Bratislava, f. SNR 1944; ostrá kritika na adresu neuspokojivých poměrů v armádě byla pronesena v plénu SNR též 22. 9. 1944 — tamtéž), vyplývaly ze dvou skutečností: jednak z toho, jakým způsobem byla vlastně povstalecká armáda budována, jednak byly zapříčiněny tím, že se armáda skládala většinou ze záložníků (srv. např. M Kropilák, Účast vojakov v Slovenskom národnom povstaní, str. 47n.), protože bojově nejkvalitnější vojenské jednotky — dvě východoslovenské divise — byly jako celek pro povstání ztraceny. Svůj podíl měla i neuspokojivá osvětově-politická práce v armádě, nedostatečná očista důstojnického sboru apod.

Údaje konstatované v rozmluvě dne 25. 11. 1944 potvrzuje pasáž ze zprávy Uhlířovy, přednesené v plénu londýnské Státní rady. Při všech výhradách k Uhlířovým tvrzením není možno je nechat zcela bez povšimnutí, protože jiné doklady jejich povšechnou platnost — alespoň v této otázce — potvrzují. Pro úplnost nutno uvést, že Uhlířovy údaje o situaci ve slovenské armádě byly kritizovány jako tendenčně pesimistické, avšak Uhlíř na nich trval, odvolává se na informace slovenských i sovětských vojenských odborníků (viz SÚA Praha, SR-L, zápisy plenárních schůzí, zápis 16. schůze z 19. 2. 1945). Uveďme alespoň úryvky z Uhlířovy stati o poměrech ve slovenské armádě: „... Slovenské vojsko, bojující na osvobozeném území, nepředstavovalo dosti homogenní celek. Bojová morálka ani organizace jeho nebyly na výši. Byla patrna bezradnost při řešení obtížných vojenských situací.

Důstojnický sbor, třeba dosti početný, byl nesourodý a pro boj, o jaký šlo, nebyl dost dobře připravený, a to jak z hlediska morálního, tak odborného. Nepříznivým zjevem z hlediska bojové hodnoty jednotek bylo také to, že se projevovала u vojáků často nedůvěra vůči jejich důstojníkům, a to ať už z důvodů jejich malých odborných znalostí, nebo jejich dřívější činnosti. Nepůsobilo také dobře, že se mnoho důstojníků snažilo dostat k týlovým jednotkám a do úřadů. Proti velitelům, kteří nesplnili bojové úkoly, nebylo často zakročeno.

Pokud jde o mužstvo slovenské armády, třeba konstatovat, že to byli z velké části záložníci, neboť nejlépe vycvičené mužstvo bylo zařazeno u obou polních slovenských divisí ... Byly případy neodůvodněného ústupu, který nebylo možno vysvětlit převahou nepřítele ani nedostatkem zbraní. V boji proti tankům byla zpočátku patrna velká bezradnost a často se projevovал až panický strach z německého tanku ...“ (ANS Praha, Státní rada Londýn, příloha k zápisu VIII. plenární schůze v 2. zasedání 4. období, 14. 12. 1944).

Podobně vyznívají i údaje ve zprávě G. Husáka, který uvádí: „... Oceňujúc vojsko, treba niektoré momenty vyzdvihnúť: a) vojsko sa skladalo z rezervistov a menej hodnotných vojenských jednotiek, lebo vybrané zostali na východe. V dôsledku toho sa vojsko muselo ešte len učiť bojovať, preto väčšinou nebojovali nijak zvlášť; b) dôstojníci boli školení v tiso vsko-nemeckej škole, politicky málo vyspeli. Boli prípady krásneho a statočného vojska a dôstojníkov, boli však aj prípady paniky a slabosti. Boj mjr. Stanka nad Vernárom, boj mjr. Vesela nad Lipt. Osadou, boj vojsk i partizánov pri Martine, boj pri Sv. Kríži, Čertovici — sú krásne kapitoly statočnosti i odvahy. Krach pri Zem. Kostolanoch (tvrdí sa, že zrada), ztráta Handlovej, Mikuláša, Kubína sú prípady menej chlubivé; c) vedenie armády sa v ce ku neosvedčilo. Ani Golián ani Viest, obidvaja mákki, nerozhodní, bez vojenských skúseností ... d) politické skupiny, hoci vyvíjali všemožnú materiálnu starosť o armádu, málo sa pomerne starali o jej prevýchovu a politické preškolenie.

V armádě bola prevádzaná čistka na nátlak SNR, mnoho dôstojníkov bolo z armády vylúčených, mnoho uväznených. Osvetová práca v armádě nemohla sa dostať z miesta pre nepochopenie vedúcich v armádě ...“ (AÚD KSČ Praha, C 4/697).

Konstatováním těchto nedostatků nechceme ovšem ničeho ubírat z hrdinství a obětavosti, kterou povstalecká armáda jako celek prokázala ve dvouměsíčních urputných bojích s nepřátelskou přesilou.

⁶ Údaje dokumentu dokresluje např. pasáž z Uhlířovy zprávy, v níž se praví: „... Zatímco jsme se tam (tj. na území povstaleckého Slovenska — pozn. editorů) setkali s lidmi, kteří si byli plně vědomi nesmírného dosahu odpovědnosti za povstání, viděli jsme i takové, kteří si snad ani nebyli vědomi, oč jde. Necháпали dosah a důsledky povstání na Slovensku. Byli tam vojáci i partyzáni, kteří po týdny neopustili svých posic, ale také lidé, které ve všední den i v neděli bylo viděti na kursu nebo v kavárně.“ (ANS Praha, Státní rada Londýn, příloha k zápisu VIII. plenární schůze v 2. zasedání 4. období, 14. 12. 1944).

V této souvislosti je vhodné poukázat na to, že také povstalecká Pravda se již koncem září obracela kriticky proti zjevům povalečství, které byly příznačné zejména pro buržoazní živly: „Náš robotník, rolník, a väčšina inteligencie statočne plnia svoj pracovný prínos. Bez ohľadu na pracovné hodiny prináša svoj hrivnu ku skóre-mu víťazstvu. Našiel sa však i značný počet považáčov, ktorí po kavárňach, po úradoch i po bytoch vystávajú a svoje sily roztrusujú v hlúpom táraní.“ (Pravda, 26. 9. 1944, čís. 15.)

S těmito jevy, které byly rozšířené mezi částí takřka beze zbytku převzatého luďáckého státního aparátu — o čemž svědčí např. opakované výzvy k řádnému nástupu na opevňovací práce — příkře kontrastovala nadšená a obětivná práce a úsilí širokých lidových mas, zaměřená ke zdaru protifašistického povstání. Tyto důkazy uvědomělosti nemohl neocenit ani F. Uhlíř. V jeho zprávě se mj. praví: „Dělníci v kovoprůmyslu pracovali dobrovolně přes čas, nežádajíce zvýšení mezd a konali strážní a miliční službu u svých závodů.“ (ANS Praha, Státní rada Londýn, příloha k zápisu VII. plenární schůze v 2. zasedání 4. období, 14. 12. 1944.)

z Bratislavy do Bystrice atd. atd. Při tom nám řekli, že dostali zprávy přes partizánský štáb, že generál Viest i Golián se zachovali zbaběle, že prohlásili zastavení boje a rozpuštění armády a že odmítli jít s partizány do hor, protože prý jsou „unaveni“. Řekli jsme, že si zajetí Viestovo nedovedeme dobře vysvětlit po tom, co jsme znali o přípravách vojenského vedení k vedení boje v horách v případě, že se města a dopravní spoje neudrží. Naproti tomu jsme se však netajili tím, že v B. Bystrici kontakt mezi min. Němcem a celou vládní delegací na jedné straně a gen. Viestem jako hlavním velitelem byl velmi nepatrný, ba téměř žádný a že jsme s postupem Viestovým nijak spokojeni nebyli. Jako doklad toho, jak Viest o vojenské situaci neinformoval min. Němce, jsme uvedli, že zejména při svém odletu z Bystrice jsme neměli tušení, jak situace je kritická a že se celá obrana v několika dnech zhroutí. Jako protiklad tohoto postupu Viestova a Goliánova jsme uváděli, jak podrobný výklad o vojenské situaci učinil min. Němcovi a celé vládní delegaci v pátek dne 20. října náčelník štábu partizánů plk. Asmolov při návštěvě delegace partizánského hlavního štábu. Řekli jsme jim také, že plk. Asmolov se před námi netajil kritikou slovenských partizánů a že výslovně konstatoval, že má k dispozici pouze tři dobré partizánské brigády a to brigádu Jegorovu a Veličkovu a částečně, ale ne již zcela, brigádu Seneckého. Ovšem toho dne zřejmě ještě ani plk. Asmolov nepředvídal, že obrana osvobozeného území se tak brzy zhroutí.⁷

AÚD KSČ Praha. Fond Klement Gottwald, 1944, 25. XI. Opis.

[100]

1944, 27. listopad. Londýn. — Rozkaz presidenta republiky o působnosti a pravomoci hlavního velitele československé branné moci.¹

Jako vrchní velitel veškeré branné moci stanovím působnost a pravomoc hlavního velitele takto:

A.

1. Hlavní velitel je nejvyšším vojenským velitelem všech polních útvarů čs. branné moci v zahraničí a všech útvarů čs. branné moci a ozbrojených jednotek, které vedou boj proti nepříteli na domácí půdě.

2. Bez ohledu na svoji hodnost je vyšším vůči všem vojenským osobám.

3. Je podřízen prezidentu republiky jako vrchnímu veliteli veškeré branné moci a vládě, která mu stanoví jeho úkoly.

4. Pro opatření prostředků k dosažení vládou stanovených úkolů předkládá ministru národní obrany své požadavky a činí mu návrhy pokud jde o věci organizační, výcvikové a osobní, o vybavení útvarů a zajištění materiálních prostředků pro vedení války, o morální

⁷ Vynechána druhá část dokumentu pojednávající o Zakarpatské Ukrajině a slovenské otázce.

¹ Ke konci roku 1944, kdy již začalo osvobozování východních částí Československé republiky, stala se aktuální i otázka hlavního velitele. Jeho funkci a pravomoc upravovaly již předmnichovské zákony, zejména zákon o obraně státu. Paragraf čtvrtý tohoto zákona stanovil: „Za včasnou a účelnou přípravu a zabezpečení obrany státu v míru i ve válce odpovídá vláda a v oboru své působnosti i její jednotliví členové. Vláda šetříc ústavních práv presidenta republiky a Národního shromáždění určuje cíle, kterých má být brannou mocí dosaženo. Řídit vojenské operace přísluší hlavnímu veliteli.“ § 4. zák. čís. 131/1936 Sb. z. a n.). Kromě tohoto všeobecného ustanovení zákon o obraně státu obsahoval ještě řadu dalších předpisů, které blíže upravovaly práva hlavního velitele. Hlavní velitel — resp. i armádní velitelé — mohli učinit opatření, aby z určité oblasti bylo odsunuto obyvatelstvo a movitý majetek (§ 116 zák. čís. 131/36 Sb. z. a n.). Dále se v oblasti operačního pásma přenášela kompetence ve věcech, náležejících politickým a státně policejním úřadům, z resortu ministerstva vnitra a jiných ústředních úřadů na hlavního velitele, kterému se současně podřizovaly politické a státně policejní úřady v této oblasti (§ 120 cit. zákona). Současně hlavní velitel měl mít až do vydání příslušného